

AHMET DEMİREL
Birinci Meclis'te Muhalefet
İkinci Grup

AHMET DEMİREL 1957'de Trabzon'da doğdu. Orta öğrenimini 1976'da Darüşşafaka Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1980'de Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nü bitirdi. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans çalışmasını, ardından 1993 yılında doktorasını tamamladı. 2003'te doçent, 2012'de profesör oldu. Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 2017'de emekli olan Demirel, Türkiye'nin yakın siyasi tarihiyle ilgili çalışmalarını sürdürüyor.

Kitapları: *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi* (1996, İletişim Yayınları); *İsmet İnönü, Defterler (1919-1973)* (2001, Yapı Kredi Yayınları); *İlk Meclis Anketi: Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri* (Mete Tunçay ve Yücel Demirel ile birlikte, 2004, TBMM Yayınları); *Nihat Erim, Günlükler (1925-1979)* (2005, Yapı Kredi Yayınları); *Birinci Meclis'te Mustafa Kemal'in Muhafızları* (2013, Ufuk Kitapları); *Cumhuriyet Tarihinin Bilinmeyen Gerçekleri* (2014, Ufuk Kitapları); *İlk Meclisin Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler* (2010, İletişim Yayınları); *Tek Partinin Yükselişi* (2012, İletişim Yayınları); *Tek Partinin İktidarı* (2013, İletişim Yayınları); *İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları* (2017, İletişim Yayınları).

© 1994 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1994-2015, İstanbul (7 baskı)

İletişim Yayınları 263 • Araştırma-İnceleme Dizisi 44
ISBN-13: 978-975-05-2856-9

© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 2. BASIM
1. Baskı 2020, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOGRAFI Meclis'in açılışı, 23 Nisan 1920

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DIZIN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldrımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AHMET DEMİREL

Birinci Meclis'te Muhalefet

İkinci Grup

GENİŞLETİLMİŞ VE
GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ BASIM

İÇİNDEKİLER

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ	9
ÖNCEKİ BASKILARIN ÖNSÖZÜ	15
GİRİŞ	
TÜRK TARİH YAZIMINDA BİRİNCİ VE İKİNCİ GRUPLAR	19
Resmî bakış açısı.....	20
Sınıfsal temele dayalı açıklama çabaları.....	27
İslâmcı çevrelerin bakış açısı	29
Ayrıntılı iki çalışma	31
Farklı sesler	40
BİRİNCİ BÖLÜM	
BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE GİDEN YOL	45
İstanbul'un ve İttihat ve Terakki'nin kurtuluş stratejileri	46
Mustafa Kemal Paşa ve direnişin merkezileşmesi.....	48
Bölgesel direniş örgütlerinin merkezileşmeye tepkileri	54
İttihatçılarla mücadele: Karakol Cemiyeti ve tasfiyesi	57
TBMM'ye doğru	63
İktidar mücadelesinde gelinen nokta.....	66
İKİNCİ BÖLÜM	
İSTATİSTİKLERLE BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ	67
MECLİS ÜYE SAYISI	67
Birinci toplantı yılı.....	70
İkinci toplantı yılı	83

Üçüncü toplantı yılı.....	85
Dördüncü toplantı yılı.....	86
Sonuç.....	86
BİRİNCİ VE İKİNCİ GRUP ÜYELERİ KİMDİR?	87
Kaynaklar ve sorunlar.....	87
Hüseyin Avni Ulaş ve Salâhaddin Köseoğlu'nun İkinci Grup listeleri.....	92
Sonuç listeleri.....	99
Frey'in tasnifiyle karşılaştırma.....	111
GRUP ÜYELERİ VE BAĞIMSIZLARIN SOSYO-EKONOMİK KÖKENLERİ	114
Seçilme şekli.....	114
Geçmiş parlamento tecrübesi.....	115
Seçim bölgeleri.....	116
Doğum yeri.....	118
Yerellik.....	119
Yaş.....	120
Eğitim düzeyi.....	120
Meslek.....	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REJİMİNİN TEMELLERİ	127
Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi.....	131
Tek meşru organ: Büyük Millet Meclisi.....	133
Meclis'in faaliyet süresi.....	138
Farklı uygulamalar ve Nisab-ı Müzakere Kanunu.....	141
Vekillerin seçilme yönteminde değişiklik.....	145
En büyük adım: Teşkilat-ı Esasiye Kanunu.....	149

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MECLİS'TE BÖLÜNME: ANADOLU VE RUMELİ	
MÜDAFAA-İ HUKUK GRUBU'NUN KURULUŞU	169
Meclis'te ilk gruplaşmalar.....	170
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kuruluşu.....	171
Gruba alınanlar, grup dışı kalanlar.....	177

BEŞİNCİ BÖLÜM

İKTİDARLA ÖRGÜTSÜZ MUHALEFET ARASINDAKİ	
TEMEL ÇATIŞMA KONULARI	183
HEYET-İ VEKİLE'NİN GÖREV VE SORUMLULUKLARI.....	186
MECLİS EGEMENLİĞİYLE İLGİLİ TARTIŞMALARA ÖRNEKLER.....	192
Londra Konferansı'na gönderilecek heyet sorunu.....	192
Diplomat tayini sorunu.....	197
Olağanüstü Savaş Komisyonu kurma girişimi.....	197

Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'ten bazı kanunlara ilişkin talepleri.....	199
Meclis Reisi'ne yetki devri sorunu	201
Yeni bir barış teklifi ve yine Meclis üstünlüğü	204
BAŞKUMANDANLIK KANUNU	204
Başkumandanlık Kanunu'nun kabulü	205
Birinci uzatma	208
İkinci uzatma	214
Kanunun bazı uygulamaları ve tepkiler	217
Üçüncü uzatma	219
VEKİL SEÇİMLERİNDE ADAY GÖSTERME YÖNTEMİNİN UYGULANIŞI	232
İlk uygulamalar	233
Meclis'e bildirilen ilk atama ve muhalefetin tepkisi	238
Vekillerin toplu istifası ve çekimsizliğin protesto	239
Başkumandan'ın Heyet-i Vekile'de yaptığı düzenleme	242
Sertleşen muhalefet ve çekimsizlerin sayısındaki büyük artış	243
Bütün Meclis üyelerinin aday gösterilmesi ve yöntemden vazgeçilmiş olduğuna ilişkin tartışmalar	247
Vekâlet Vekili tayinlerinin yarattığı tartışmalar	249
Adayların çekilmesindeki artış ve tek adaylı seçimler	253
İktisat Vekâleti krizi	256
Nafia Vekâleti krizi	261
MECLİS BAŞKANLIK DİVANI'NIN TARAFSIZLIĞI	274
İSTİKLAL MAHKEMELERİ	277
TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER	280

ALTINCI BÖLÜM

İKİNCİ MÜDAFAA-İ HUKUK GRUBU'NUN KURULUŞU VE TEMEL GÖRÜŞLERİ	283
Meclis'in durumu ve Selamet-i Umumiye Komitesi	284
Salâhattin Köseoğlu'nun hatıralarına göre İkinci Grup'un kuruluşu	291
İkinci Grup'un temel görüşleri ve programları	294
İkinci Grup'un tüzüğü	302
İkinci Grup'un yayın organı <i>Tan</i> gazetesi	305

YEDİNCİ BÖLÜM

GRUPLAR ARASINDAKİ MÜCADELE: TEMEL SORUNLARLA İLGİLİ GELİŞMELER	311
HEYET-İ VEKİLE'NİN YAPISINA İLİŞKİN KANUNDA DEĞİŞİKLİK	313
ADAY GÖSTERİLMEDEN YAPILAN VEKİL SEÇİMLERİ	319
Heyet-i Vekile'nin yenilenmesi	320
Heyet-i Vekile'de dönem sonuna kadarki değişiklikler	320

BAŞKUMANDANLIK KANUNU'NDAKİ DEĞİŞİKLİK	328
MECLİS BAŞKANLIK DİVANI'NIN TARAFSIZLIĞI	331
İSTİKLAL MAHKEMELERİ	335
TEMEL HAKLAR VE HÜRRİYET-İ ŞAHSİYE KANUNU	349

SEKİZİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ MECLİS'İN SON DÖNEMİ

VE SEÇİM KARARININ ALINMASI	363
Saltanat'ın kaldırılması	363
Halk Fırkası ve dayandığı esaslar	366
“Yeni Bir Cidal Devri” başlıklı makale	369
İsmail Şükrü Efendi'nin risalesi	377
Lozan görüşmelerinde Meclis'in tutumu	378
Ali Şükrü (Doruker) Bey'in öldürülmesi	383
Yeni seçim kararının alınması ve seçim kanunu	386
Seçim Kanunu'nda değişiklik	389
Dokuz umde	395
Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda değişiklik	396

DOKUZUNCU BÖLÜM

BASININ GRUPLAR KARŞISINDAKİ TUTUMU	401
---	-----

ONUNCU BÖLÜM

1923 SEÇİMİ, İKİNCİ GRUP'UN TASFİYESİ VE SONRASI	427
Yeniden seçilen ve seçilmeyen mebusların gruplara dağılımı	435
İkinci Meclis'e seçilen ve seçilemeyen	
Birinci Grup üyelerinin sosyo-ekonomik kökenleri	446
Tek parti yönetiminin kurulması ve geçmişle hesaplaşma	448
SONUÇ	455
KAYNAKÇA	461
DIZIN	471

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu kitabın ilk kez yayınlanmasından bu yana tam tamına bir çeyrek yüzyıl geçmiş! Bu süre hiç de az bir süre değil. Siyasi tarih alanında yazılmış herhangi bir kitabın, hele hele bir doktora tezinin 25 yıl sonra hâlâ temel başvuru kaynakları arasında yer alabiliyor olması sosyal bilimlerde çok sık rastladığımız bir durum değil. Genellikle bu tür kitaplar ortaya çıkan yeni bilgi ve bulgular ve bu yeni bilgi ve bulgulara bağlı olarak yapılması gereken yeni yorumlar yüzünden her 10-15 yılda eskirler. Zaten tam da bu nedenle tarihin her yeni kuşakla birlikte yeniden yazılmasının gerekli olduğu sık sık vurgulanır.

Boğaziçi Üniversitesi'nin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora tezi olarak hazırlayıp 1993'te savunduğum ve hemen ardından ilk kez 1994'te yayınlanan bu kitap da haliyle bazı bakımlardan eskidi. Eskidi derken esas olarak kastettiğim 25 yıllık süre içinde ortaya yeni bilgi ve belgelerin çıkmış olması ve bunların kitabın daha önceki baskılarında yer alan bazı eksiklikleri giderebiliyor olması. Bir yanda bu yeni bilgiler dururken bu kitap hiçbir değişikliğe uğramadan ilk haliyle tekrar tekrar basılamazdı. Tam da bu noktada hemen ekleyeyim ki bu yeni bilgi ve belgeler 25 yıl önce burada savunduğum temel ve tali tezlerin hiçbirini geçersiz kılmıyor. Aksine o tezleri daha da güçlendiriyor.

Şimdi hızla bu yeni baskıda daha önceki yedi baskıya göre ne gibi değişiklikler yaptığımı aktarayım.

Her şeyden önce kitap bu baskı için yeniden dizildi. Bu sayede bütün metni baştan sona dikkatlice okudum, bazı kelime ve cümlelere müdahale ettim, bir miktar uzun cümleyi ikiye böldüm ve metni olabildiğince daha basit ve

daha kolay okunabilir hale getirmeye çalıştım. Bunlar içeriğe değil tamamen şekle yönelik düzeltmelerdi.

Bu kitap ilk kez hazırlanırken Birinci Meclis'te her birine birer sicil numarası verilmiş olan 437 milletvekili hakkındaki özgeçmiş bilgileri için elimizde neredeyse sadece Kâzım Öztürk'ün hazırladığı ve 1973'te yayınlanan *TBMM Albümü* vardı. Bir de kaynakçada görebileceğiniz ama hiçbir özgeçmiş bilgisi içermeyen, biri 1923'te eski harflerle, öteki de 1945'te yeni harflerle hazırlanmış iki başka albüm. Bu albümlerde milletvekilleri hakkında verilen bilgiler hem çok yetersizdi hem de eksikliklerin yanı sıra epeyce de hata vardı. Şimdi elimizde üç adet kaliteli TBMM albümü daha var. TBMM'nin 1994, Fahri Çoker'in 1995 ve yine TBMM'nin 2010'da yayınladığı albümler. Özellikle son iki albüm birbiriyle karşılaştırılarak kullanıldığında milletvekilleri hakkında neredeyse eksiksiz ve hatasız özgeçmiş bilgilerine ulaşmamız artık mümkün.

Bu arada İkinci Grup'un kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun –daha önce varlığından bile haberdar olmadığımız– hatıralarına artık ulaşabiliyoruz. 2017'de yayınladığım bu hatıraların bize sağladığı birçok yeni bilgi var. Bunların en önemlilerinden biri Birinci Meclis'in muhalefet grubu olan İkinci Grup'un üyelerinin yeni bir listesini içeriyor olması. Bu liste hakkında geniş bir değerlendirmeyi elinizdeki kitabın izleyen sayfalarında zaten yaptım. Burada şu kadarını söyleyeyim. Bu liste 25 yıl önce bu kitabı hazırlarken oluşturduğum listelerle neredeyse bire bir örtüşüyor. Bu liste ortaya çıkınca 437 milletvekilinden sadece 9'unun grubunu değiştirmem gerektiği ortaya çıktı. Önceki baskılarda Birinci Grup'ta yer verdiğim 4, İkinci Grup'ta yer verdiğim 3 milletvekilini –bu kişilerin bir süre sonra gruplarından ayrıldıklarını şimdi öğrenince– bağımsızlara kaydurdum. Daha önce bağımsız olduğunu düşündüğüm iki milletvekilinin daha sonra İkinci Grup'a kaydolduklarını öğrenince onları da İkinci Grup'a dâhil ettim.

437 milletvekilinden 9 milletvekili yer değiştirince ve buna yeni TBMM albümlerinden gelen sağlam ve güvenilir yeni özgeçmiş bilgileri eklenince kitabın içinde yer alan bütün tabloları yeniden hazırlamak gereği ortaya çıktı. Kısaca bu yeni baskıda bütün tablolar yenilendi. Hemen belirteyim ki yeni oluşturulan bu tablolardaki bilgiler önceki baskılardaki tablolardaki bilgilere dayandırdığım yorumlarımda herhangi bir değişikliğe yol açmadı. Yeni tablolar da eski bulgu ve yorumlarımla destekliyor.

Yukarıda sözünü ettiğim TBMM albümlerinden 2010'da yayınlanmış olanında milletvekillerinin ad ve soyadları konusunda çok sayıda düzeltmeler yer alıyor. Bunun temel nedeni birçok milletvekillerinin soyadı kanunundan önce vefat etmiş olması ve ailelerinin sonradan aldıkları soyadların bilinmemesi veya yanlış bilinmesiydi. Bu yeni albüm bu eksiklik ve yanlışlıkları gi-

derdi. Ben de buna dayanarak kitabın önceki baskılarında yer alan bütün ek-
sik ve hatalı milletvekili isimlerini bu yeni bilgiler ışığında düzelttim.

Belge olarak en önemli yenilik 25 yıl önce ilk kez eksiksiz olarak yayınladığım İkinci Grup'a ait 3 adet siyasi programa ek olarak bu grubun tüzüğü-
nün de bulunmuş olması! Salâhattin Köseoğlu'nun hatıraları sayesinde mu-
halif grubun tüzüğünü de artık biliyoruz. Doğal olarak tüzüğün tam metni-
ne burada da yer verdim ve tüzük hakkında bir de değerlendirme yaptım.

Yine Köseoğlu'nun hatıralarından İkinci Grup'un ne zaman, hangi amaç-
larla ve nasıl kurulduğunu ayrıntılı olarak öğrenebiliyoruz. Bu yeni bilgiler
de 25 sene önce yapmış olduğum tespitlerle bire bir örtüşüyor. Kitabın bu
yeni baskısında Köseoğlu'nun verdiği bu yeni bilgileri de kullandım.

Bu kitabın ilk kez yayınlanmasından iki yıl sonra 1996'da, Ali Şükrü
Bey'in çıkardığı İkinci Grup'un yayın organı olan *Tan* gazetesi hakkında da
bir inceleme yayınlamıştım. Oradaki bilgilere dayanarak bu yeni baskıya
Tan gazetesi hakkında küçük bir değerlendirme de ekledim. Yeri gelmişken
belirteyim: Uzun çabalardan sonra *Tan* gazetesinin yayınlanmış olan 68 sa-
yısının tamamını nihayet özel arşivime katabildim. Artık bu gazetenin hiç-
bir kütüphanede mevcut olmayan beş sayısı da dâhil bütün sayılarına ula-
şabiliyoruz.

2010'da *İlk Meclisin Vekilleri* adıyla 1919 ve 1920 seçimlerini ele alan bir
kitap yayınladım. 2013'te de 1923-1946 arasındaki seçimleri inceleyen *Tek
Partinin İktidarı* adlı bir başka kitabım çıktı. Bu kitapları hazırlarken ulaştı-
ğım 1920 ve 1923 seçimlerinin ayrıntılarıyla ilgili bazı çarpıcı bilgileri yeri
geldikçe bu kitabın bu yeni baskısında kullandım.

Sanıyorum yaptığım temel değişiklikler bunlar.

Nelerin hâlâ eksik kaldığı sorusuna tam olarak cevap verebilmem zor.

Mesela gruplar arasındaki tutum farklılıklarını net olarak görebilmek için
Lozan barış görüşmeleri sırasındaki Meclis tartışmaları çok daha ayrıntılı
olarak buraya aktarılabilirdi. Oysa o alt bölüme sadece temel noktalarla il-
gili bazı önemli eklemeler yapmakla yetindim. Bu alt bölüm daha da geniş-
letilebilirdi.

1919, 1920 ve 1923 seçimleri burada da çok daha ayrıntılı olarak yazıla-
bilirdi ama bunu gereksiz gördüm. Bu kitapta sadece temel noktalara değin-
dim; yazılması lazım olan ne varsa uzatmadan yazdım. Ayrıntılarını görmek
isteyenler nasıl olsa doğrudan o seçimlerle ilgili olarak yayınladığım bu öte-
ki kitaplarıma bakabilirler.

İkinci Grup'un yayın organı olan *Tan* gazetesinden çok daha fazla bahse-
debilir, gazete yazılarından daha çok örnekler ver^ebilirdim ama o gazeteyle
ilgili ayrı bir kitabı zaten yayınlamış olduğum için burada tekrara düşmek
istemedim.

Dikkat edilirse bu kitapta Birinci Meclis'in faaliyette bulunduğu 1920-1923 arasındaki savaşlara çok az değiniliyor. Bu kitabın amacı bir savaş tarihi yazmak olmadığından ve hedef sadece Meclis içindeki iktidar ve muhalefet bloklarının neden ve nasıl oluştuğunu ve aralarında ne gibi bakış farklılıkları olduğunu ortaya koymak olduğundan savaş tarihini kapsam dışında tutmamın doğru olduğunu düşünüyorum. Oralara da girseydim hem hacim gereksiz yere çok büyür, hem incelemenin odaklandığı konu belirsizleşir, hem de eksen bambaşka yerlere kayabilirdi. Bu kitabı bu haliyle tutmak bence doğru bir karar, ama Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden (hatta Balkan Savaşı'ndan) başlayıp 1922-1923'e kadar devam eden savaşların tarihinin yeniden yazılması da gerekiyor. Bunu yaparken sadece Yunanistan'la yapılan savaş değil, Doęu cephesinde olan bitenler, iç ayaklanmalar, gayrimüslim vatandaşlara karşı takınılan tutum gibi birçok konuyu da ayrıntılı olarak ve bütün boyutlarıyla incelemek gerekiyor. Dediğim gibi bu bambaşka bir araştırma konusu ve bu kitabın temel meselesinden çok farklı bir mesele.

Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup ilk çıktığından bu yana 25 yıl içinde Birinci Meclis'e bakış açısını ciddi bir biçimde değıştirdi. 25 yıl öncesine kadar otomatik olarak yapılan "ilerici-radikal iktidar / dinci-gerici muhalefet" ayrıştırmaları artık etkisini büyük ölçüde kaybetti.

1920-1923 Meclisi'ne değinen çalışmaların çoğunda hâlâ elinizdeki kitaba atıfta bulunuluyor. Tepkiler genellikle olumlu olmakla birlikte, geçtiğimiz 25 yıl içinde bu kitap nedeniyle birkaç sert polemik de yaşanmış olduğunu belirtmek isterim. Bu polemikleri 2013'te *Birinci Meclis'te Mustafa Kemal'in Muhafifleri* başlıklı başka bir kitapta derleyip yayınlamıştım. O tartışmaları buraya aktarmayı gereksiz buldum.

Kitabın önceki baskılarında yer alan önsöz bu baskıda da tekrar yayınlıyorum. O önsözde teşekkür borçlu olduğum kişileri sıralamıştım. Kendilerine bu önsöz vesilesiyle bir kez daha teşekkür ediyorum. İçlerinden bu kitaba en büyük katkıları yapan Yücel Demirel'in adını burada bir kez daha tekrarlamak isterim. İlave olarak en başta Salâhattin Köseoğlu'nun hatıralarını yıllarca titizlikle saklayan, geçtiğimiz yıllarda yayınlanmak üzere bana veren ve bu sayede bu kitabın içeriğinin daha da zenginleşmesini sağlayan Ahmet Selâhattin Kalın'a teşekkür ediyorum. 1982'deki kuruluşundan bu yana birlikte çalıştığım İletişim Yayınları'nın çalışanlarının hepsine teşekkür dileklerini ve sevgilerini yolluyorum. Bu ekipten Kerem Ünüvar ve Tanıl Bora'ya özellikle teşekkür ediyorum. Genç yaşta kaybettiğimiz yayınevinin Genel Müdürü Nihat Tuna'yı da rahmetle anıyorum.

Son olarak bir teşekkür de oğlum Ali Yaęmur Demirel'e edeyim. Bu kitap ilk yayımlandığında henüz hayatta değildi. Şimdi ise bu yeni baskı için bütün milletvekillerinin isimlerinin kontrolü, albümlerdeki milletvekillerine

ait özgeçmiş bilgilerinin işlenmek üzere veri tabanlarına aktarılma işlerinde bütün becerilerini göstererek bana çok yardımcı oldu.

Bu önsöz, ilk Meclis hakkında yapılan bütün çalışmaları, Meclis tutanaklarının tamamını ve dönemin basınında Meclis'teki gruplaşmalarla ilgili bütün yazıları tüketici bir biçimde incelediğim ve hiçbir şeyi atlamamaya özen gösterdiğim için gönlümün rahat, vicdanımın huzurlu olduğunu belirterek bitiriyorum.

Umarım eksiksiz ve hatasız bir 25. yıl baskısı olmuştur. Söylemeye gerek yok; her türlü hatanın sorumlusu benim.

ÖNCEKİ BASKILARIN ÖNSÖZÜ

Milli Mücadele Dönemi, Türkiye tarihinin en karmaşık dönemlerinden birini oluşturur. Bir yandan, işgale uğramış ülkenin kurtarılması için mücadele verilirken, bir yandan da Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinmesiyle ortaya çıkan iktidar boşluğu doldurulmuş, yeni Türkiye rejiminin temelleri atılmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştıran Birinci Meclis içinde, Birinci Dünya Savaşı sonundaki yenilgiye karşı direniş konusunda tam bir görüş birliğı olmasına karşın, iç politika konularında önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Başlangıçta bir bütün olarak hareket eden Meclis, zamanla Birinci ve İkinci Mütadafaa-i Hukuk Grupları olmak üzere iki parçaya ayrılmıştır. Bu ayrılık oluşmakta olan yeni rejimin temel özellikleriyle ilgili konulardan kaynaklanmıştır.

İktidardaki Birinci Grup ile muhalefetteki İkinci Grup arasındaki mücadeleden niteliğı, Türk tarih yazımında genel olarak ihmal edilmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'de Tek Partili Cumhuriyet'e giden yolda, Birinci Meclis'teki iktidar ve muhalefetin nasıl ve ne için oluştuğı ve birbirlerine karşı neyin mücadelesini verdikleri konuları araştırılmıştır. Şimdiye değin geniş olarak incelenmiş bulunan askerî konularla, dış politika konuları kapsam dışında tutulmuş, iktidarla muhalefetin çatışmasına temel oluşturan rejimle ilgili konulara ağırlık verilmiştir.

İncelemenin temel tezlerinden bazılarını önceden belirtmek gerekirse ilk söylenmesi gereken, İkinci Grup muhalefetinin bir grup muhalefeti olduğı ve iktidara gelme amacı taşımadığıdır. Grup'un muhalefeti, Meclis'teki birtakım uygulamalara karşı gelişmiştir. Grup, yalnızca duyarlı olduğı konular-

da muhalefet yapmış ve çoğu zaman Meclis tartışmalarını belirlemiştir. Dikkat edilmesi gereken ikinci nokta da, İkinci Grup'un Milli Mücadele başarıya ulaşana kadar, Meclis'teki birlikteliğin ortadan kalkmamasına özen göstermiş olmasıdır. Bu durum grubun isminde de somut ifadesini bulmuş, grup farklı bir isim almak yerine, İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu (A-RMHG) adını benimsemiştir.

İkinci Grup'un temel eleştiri konularının başında kişi tahakkümüne karşı tavır gelmektedir. İkinci Grup, Meclis egemenliği kavramına dayanarak, fiilen oluşabilecek her türlü kişisel yönetime karşı tepki geliştirmiş, Meclis üstünlüğü ve bu gücün üzerinde yetkili makam tanımamak konusunda olağanüstü duyarlı davranmıştır. Meclis yetkilerinin bir bölümünün Başkumandan'a devredilmesi, Meclis Başkanı'nın aynı zamanda Heyet-i Vekile'nin doğal başkanı olması ve vekil seçimlerinde aday göstermesi gibi uygulamalar sonucunda Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında gerçekleşen yetki topluluşmasına karşı, hâkimiyet-i milliye ilkesinden hareket ederek sert muhalefet yapmıştır.

Meclis üstünlüğü ve onun üzerinde yetkili bir güç tanımama ilkesinden hareket edilince, doğal olarak, Heyet-i Vekile'nin, Meclis'e ait yetkileri Meclis'in bilgisi dışında kullandığı her uygulama muhalefetin şiddetli tepkisini çekmiştir.

Ülkede kanuna dayanan bir yönetim kurulması ilkesi de İkinci Grup'un temel ilkelerinden biridir. Bunun doğal sonucu olarak İkinci Grup temel hak ve özgürlükler konusunda da oldukça duyarlı olmuştur. Bu anlayışla, başına buyruk İstiklal Mahkemeleri ve bu mahkemelerin uygulamalarına karşı çıkmıştır.

İkinci Grup, ülkenin dış siyaset konularında da hassas davranmıştır. Lozan görüşmelerinin bütünüyle Meclis'in denetimi altında yapılması ve bu konuda son sözü Meclis'in söylemesi gerektiği konusunda son derece ısrarlı olmuşlardır. Misak-ı Milli'ye ait sorunlar gündeme geldiğinde de duyarlılıkları artmıştır.

Araştırmada, öncelikle, başından başlayarak, Birinci Meclis'in açılmasına kadar uzanan yol (Birinci Bölüm), bu Meclis'in üyelerinin niteliği (İkinci Bölüm) ve Meclis'in kurduğu rejimin temelleri (Üçüncü Bölüm) ele alınmakta, ardından A-RMH Grubu'nun kuruluşu üzerinde durulmaktadır (Dördüncü Bölüm). Çalışma, bu iktidar grubuyla bir yılı aşkın bir süre örgütsüz olarak faaliyet gösteren muhalifler arasında süregiden temel çatışma konularını ayrıntılı olarak incelenerek sürmekte (Beşinci Bölüm) ve buradan İkinci Grup'un kuruluşunun nedenleri ve bu grubun niteliği üzerindeki değerlendirmeye geçilmektedir (Altıncı Bölüm). Ardından iki örgütlü gücün, Birinci ve İkinci Grupların mücadelesi değerlendirilmekte ve temel çatışma konu-

larının çözümlenme biçimi üzerinde durulmaktadır (Yedinci Bölüm). Birinci Meclis'ten İkinci Meclis'e geçiş süreci içinde Meclis'in son faaliyetleri (Sekizinci Bölüm) ve ardından basının grupları değerlendirme biçimi üzerinde durulduktan sonra (Dokuzuncu Bölüm) İkinci Grup'un tasfiye edildiği 1923 seçimleri ele alınmakta ve bu tasfiyeden sonra, İkinci Meclis'ten başlayarak Türkiye Cumhuriyeti rejiminin gösterdiği açılım üzerinde durulmaktadır (Onuncu Bölüm).

Bu kitapla ilgili çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan herkese teşekkür ediyorum. Hocam Taha Parla konu seçiminden başlayarak çalışmanın bütün aşamalarında yardımlarını esirgemedi, elindeki kaynakları bu çalışmada kullanmak üzere bana verdi. Kendisine teşekkür ederim. Annem Muazzez Demirel ve eşim Meral Demirel, çalışmalarım boyunca beni yürekten desteklediler. Kendilerine teşekkür borçluyum. Ayrıca, sevgili dostum Yücel Demirel'i de çalışmaya yaptığı büyük katkıdan dolayı özel olarak anmak istiyorum. Yücel Demirel, bütün çalışma boyunca, bana sürekli destek verdi, dönemin eski harfli belgelerini büyük bir titizlikle bu çalışma için yeni harflere çevirdi ve yaptığım yorumları benimle tartıştı. Kuşkusuz, tüm yorumların sorumluluğu bana aittir.

TÜRK TARİH YAZIMINDA BİRİNCİ VE İKİNCİ GRUPLAR

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1923) bir yandan işgalci güçlere karşı ulusal direniş hareketini yöneterek başarıya ulaştırmış, bir yandan da çeşitli yasal düzenlemelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atmıştır. Bu Meclis'in üyelerinin tümü ülkeyi yabancı işgalinden kurtarmak amacı etrafında tek vücut olarak hareket etmiş; partileşme ve parti rekabeti ertelenmiştir.

Ulusal güçler önce yerel, ardından bölgesel direniş örgütleri, Sivas Kongresi'nden sonra da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC) bünyesinde toplanmıştır. Meclis açıldıktan sonra A-RMHC'nin genel kurulunun yetkileri Meclis genel kuruluna geçmiş, tüm mebuslar A-RMHC üyesi sayılmıştır. Bununla birlikte, her görüşün temsilcisinin yer aldığı TBMM'de, zamanla, kaçınılmaz olarak çeşitli görüş ayrılıkları belirmiş ve benzer görüşleri paylaşan mebuslar çeşitli ad ve unvanlar altında, grup, zümre, parti biçiminde örgütlenmişlerdir. Türkiye'nin siyasal tarihine damgasını vuracak önemli bir icraatı olmayan bu ilk küçük gruplar, 1921 ilkbaharına kadar tarih sahnesinden silinmiştir. Buna karşılık, 1921 Mayıs'ında, Meclis'te Mustafa Kemal Paşa'nın önderliği altında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir iktidar grubunun kurulması Meclis içindeki mücadelenin boyutlarını bir anda değiştirmiştir. Kasıtlı olarak grup dışında bırakılanlarla, gruba katılmak istemeyen mebuslar, bazı uygulamalar karşısında, uzun süre bu iktidar grubuna karşı örgütsüz olarak mücadele etmişler ve nihayet onlar da 1922 Temmuz'unda İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla örgütlenmişlerdir.

Meclis'teki asıl mücadele, her ikisi de A-RMHC adını arkasına alan, ancak kuruluş tarihleri göz önünde tutularak, Birinci ve İkinci Müdafaa-i Hukuk Grupları adlarıyla anılan bu iktidar ve muhalefet grupları arasında cereyan etmiştir. Sivas Kongresi'nde particilik açıkça reddedilmesine rağmen, bu

mücadeleyi oluşum halindeki iki siyasal partinin Meclis içindeki mücadelesi olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da “bu iki grup ilk Meclis’in odaklaşmaya başlayan iktidar ve muhalefet partileri gibiydi” demektedir.¹

Resmî bakış açısı

Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişin zeminini hazırlayan Birinci Meclis’te bu iki rakip siyasal odak arasında, Türk demokrasi tarihi açısından son derece önemli bir mücadele yaşanmış olmasına rağmen, şimdiye kadar konu üzerinde yeterince durulmamış, akademik çevreler konuya ilgisiz kalmıştır. Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Geçiş Dönemi’nin incelendiği çalışmalarda, Birinci ve İkinci Grup arasındaki mücadele ya tamamen ihmal edilmiş ya da birkaç cümleyle Birinci Meclis’te Mustafa Kemal’in otoritesine karşı çıkan “dinci ve gerici” bir muhalefetin varlığından söz edilmiştir. Bu yapılırken de, birtakım klişeler, birincil kaynaklara bakıp doğrulama gereği duyulmadan tekrarlanmıştır. Neredeyse yüz yıl öncesinin Birinci ve İkinci Grupları arasındaki mücadelenin niteliği için öne sürülen bu klişeler, en genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

Birinci Grup, çökmüş Osmanlı kurumları ve kültürünü ortadan kaldırıp, yerine modern, laik, demokratik kurumlarla, rasyonel bir ideoloji ve zihniyet getirme hedefiyle hareket eden ve sonunda bunu başaran laik, devrimci, demokrat radikallerin grubuydu. Bunların karşısına dikilen İkinci Grup ise sıkıca sarıldığı Osmanlı kurumlarının muhafazasını amaçlamıştı ve esas olarak, Meclis’in şeriat yanlısı, dinci, muhafazakâr, gerici unsurları tarafından oluşturulmuştu. Bunlar laik, modern bir devletin kurulmasına karşıydılar.

Bu klişenin öncülerinden Enver Behnan Şapolyo, 1944’te çok sayıda basılan *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi* adlı kitabında “Meclis Birinci Grup ve İkinci Grup adıyla ikiye ayrıldı. Birinci Grup Mustafa Kemal’in taraftarı radikaller, İkinci Grup da muhafazakârlar olup, ekseriyeti ulema sınıfı teşkil ediyordu” demektedir.² Şapolyo, daha sonra kaleme aldığı *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele’nin İç Âlemi* adlı kitabında bu bakış açısını bir adım daha ileri götürmektedir:

Birinci Millet Meclisi’nde “Birinci” ve “İkinci” Grup denilen iki grup vardı. Birinci Grup Atatürk’ün dâhil olduğu radikallerdi. Bunlar tamamen Osman-

1 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Milli Mücadele Anıları*, s. 139. Velidedeoğlu, Birinci Meclis’te tutanakları temize çekme göreviyle memur olarak çalışmıştır.

2 Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, s. 416.

li'dan kalan müesseseleri kökünden yıkmak isteyen demokrat laik zümre idi. İkinci Grup muhafazakârlar olup, dindar ve milliyetçi bir zümre idi. Birinci Grup hep bunlarla çarpıştı. Nihayet radikaller galip gelerek, memlekette birçok inkılaplar yapıldı.³

1982'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yükseköğretim kurumlarında ders kitabı olarak okutulmak üzere 150.000 adet basılan Hamza Eroğlu'nun *Türk İnkılâp Tarihi*'nde de Birinci Meclis Dönemi geniş olarak incelenmekle birlikte, Birinci ve İkinci Gruplar hakkında yazılanlar, yukarıdaki beylik klişenin tekrarıdır ibarettir:

Meclis'te, Birinci Grup ve İkinci Grup diye yeni bir ayrılma baş gösterdi. Birinci Grup, milletin iradesine ve milletin egemenliğine değer vererek, milletin maddi ve manevi gücünü seferber etme çabası içinde idi. Atatürk Birinci Grup'un başında bulunuyordu. İkinci Grup Hilafet ve Saltanat makamının ve Osmanlı devlet şeklinin saklı tutulmasını istiyordu. İkinci Grup, Ankara'daki siyasi gücü geçici saymakta idi. Misak-ı Milli'nin sağlanmasından sonra, Hükümet'in çekilmesi gereğini ifade etmekte idiler. Egemenliğin kayıtsız şartsız milletindir hükmüne de, Padişah'ın yetkilerini sınırlayacağı için karşı idiler. Kısaca İkinci Grup, sosyal görüş bakımından gelenekçi ve mukaddesatçı, siyasi görüş bakımından da Tanzimat düzeninden yana idi.⁴

Günümüz resmî tarih anlayışının iki grubu bu kadar net ve kesin çizgilerle ayırması ve İkinci Grup'u açıkça Osmanlı düzeni, şeriat, Saltanat yanlısı olmakla suçlaması, gerek akademik çevrelerin, gerekse diğer araştırmacıların şimdiye kadar İkinci Grup'a karşı ilgisiz kalmasında ve bu hareketi anlama çabasına girişmemesinde büyük rol oynamıştır.

Oysa bu klişeler, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinin İkinci Grup hakkında yaptığı değerlendirmelere de ters düşmektedir. Mustafa Kemal Paşa, tüm muhalefet odakları susturulduktan sonra, 1927'de yapılan Cumhuriyet Halk Fırkası Birinci Kongresi'nde altı gün boyunca, her gün ortalama altı saat konuşarak okuduğu *Nutuk*'ta İkinci Grup'a sert eleştiriler yöneltmekle birlikte, bu muhalefet hareketini dinci, muhafazakâr, Saltanat yanlılarıyla özdeşleştirmemiştir. Mustafa Kemal Paşa, İkinci Grup'un kuruluşunu şöyle anlatır: "Muhalefet fikrinin esas menşei, Müdafaa-i Hukuk Grubu nizamnamesinin madde-i esasiyesindeki, ikinci nokta idi. Yani Hükümet teşkilatının Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre yapılması meselesi."⁵ Mustafa Kemal Paşa, *Nutuk*'ta İkinci Grup'un buna yönelik olarak, vekiller seçilirken, kendisinin

3 Enver Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Âlemi*, s. 100.

4 Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 283.

5 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, cilt II, s. 633-634.

Meclis Reisi olarak adayları belirlemesine ve Başkumandanlık Kanunu'yla kendisine verilen yetkilere karşı çıktığından yakını,⁶ Saltanat'ın kaldırılmasını anlatırken, İkinci Grup'un herhangi bir muhalefetinden söz etmez;⁷ muhafazakâr Karahisar-ı Sahip mebusu İsmail Şükrü (Çelikalay) Efendi'nin "Halife Meclis'in, Meclis Halife'nindir" tezini ileri sürdüğü *Hilafet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi* adlı broşürünü eleştirirken de bu hocaların "mürteci hizbi" ile İkinci Grup arasında doğrudan bir bağlantı kurmaz.⁸ Mustafa Kemal Paşa, 1923 başında İzmit'te gazetecilere İkinci Grup hakkında bilgi verirken, Birinci Grup'la İkinci Grup arasında, ilkesel bir ayrılığın olmadığını; ayrılığın şahsi ve duygusal nedenlerden kaynaklandığını belirtmektedir. Buna ilişkin açıklaması şöyledir: "Şimdi bu ayrılan adamlar; bu grup ile öteki grup arasında, hakikatte aramızda bir prensip ihtilafı yoktur. Bu ihtilaf, fikir ve içtihat ihtilafı mıdır diye mukayese ettiğimiz takdirde görürüz ki sırf menfaat ve hissi şeylerden doğma bir şeydir."⁹

Mustafa Kemal Paşa gruplar arasında ilkesel bir ayrımın bile olmadığını ileri sürmesine karşılık, günümüzde yapılan şematik "laik - devrimci - ilericiler / şeriatçı - Saltanat yanlısı - dinci - gericiler" ayrımının genel kabul görmesi birçok nedene bağlanabilir:

Birincisi, Birinci Meclis, aynı zamanda savaş koşullarının Meclisi olduğundan, bu Meclis'teki her türlü muhalif hareket, ulusal direnişe karşı çıkan İstanbul'daki Saltanat ve Hilafet makamıyla aynı konuma düşen bir hareket olarak algılanmıştır.

İkincisi, İkinci Grup'un muhalefet ettiği iktidardaki Birinci Grup'un ba-

6 A.g.e., s. 553-564.

7 A.g.e., s. 683-691. Mustafa Kemal Paşa, Saltanat kaldırılmadan önce yapılan üçlü encümen toplantısında, Şeriye Encümeni'ndeki hocaların muhalefetinden söz eder, ancak bu muhalefeti İkinci Grup'a mal etmez. Kaldı ki, itirazda bulunduğunu söylediği Ankara mebusu Hacı Mustafa (Beyman) Efendi İkinci Grup üyesi değildir. Bir ara Birinci Grup'a katılmış, sonra istifa ederek bağımsız kalmıştır.

8 A.g.e., s. 705-714. Risalenin altında imzası bulunan İsmail Şükrü (Çelikalay) Efendi de İkinci Grup üyesi değildir. O da bir ara Birinci Grup içinde yer almış, sonradan istifa ederek bağımsız kalmıştır.

9 Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, s. 10. Buradan, elbette Atatürk'ün muhalefeti hoş karşıladığı anlamı çıkarılmamalıdır. Aksine "aralarında fikir ayrılığı olmamakla birlikte muhaliflerin şahsi ihtiraslar güderek muhalefete kalma yolunu seçmekle, milletin ve ülkenin çıkarlarına aykırı hareket ettiğini" düşünmektedir. *Nutuk*'un çeşitli yerlerinde de muhalefet için çeşitli olumsuz sıfatlar kullanmıştır. Taha Parla, bu konuda şu saptamada bulunuyor: "Atatürk muhalefeti hoş karşılamaz ve iyi sözlerle anmaz. Başkumandanlık olayında 'Hükümet'i ve orduyu yıkmak için (sorunlar) kurcala(yan)'lardan (s. 662) sonra 'muhalefet vadisinde ileri gitmek isteyenler', 'muhalif cereyanlarda teşvikçi rolü oynayanlar', 'Grubun çalışmasını zorluklara uğratanlar', 'olumsuz direnişlerini... tecrübe (edenler)', 'olumsuz ve karamsar rol yapanlar', (s. 637), 'âciz ve korkak insanlar' (s. 637), 'düşmana ümit (verenler)' (s. 639), 'şaşkın ve cahil beyinler' (s. 690), muhalefeti niteleyen sözlerinden sadece bazılarıdır" (Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları, Atatürk'ün Nutku*, cilt I, s. 100).

şında Mustafa Kemal Paşa gibi son derece karizmatik bir lider vardı. Ulusal direniş hareketini başarıyla sonuçlandırıp, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarak böyle bir lider olumlanırken, ona ve hareketine yönelik her türlü muhalefet, bu arada İkinci Grup muhalefeti için olumsuz sıfatlar kullanma gereği duyulmuştur.

Üçüncüsü, Meclis'in amacı, açılıştan itibaren uzun süre Saltanat ve Hilafet makamının, vatan ve milletin kurtarılması olarak tanımlanmış, bu gayeye Hıyanet-i Vataniye, Nisab-ı Müzakere ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunlarında yer verilmiştir. Bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından da muhafazakâr kesimlerin tepkisini çekmemek, desteğini kaybetmemek kaygısıyla, önceleri sık sık vurgulanan bu sözde gaye daha sonra yanlış bir biçimde İkinci Grup'a mal edilmeye çalışılmıştır.

Dördüncüsü, İkinci Grup, resmî tarihte, sonuca bakılarak mahkûm edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve önderlik ettiği Birinci Grup'un sonuçta Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları üzerinde Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuş olmaları, bu süreç içinde kendilerine yönelik her türlü muhalefet hareketinin eski düzen yanlısı olarak suçlanmasını kolaylaştırmıştır.

Beşincisi, Birinci Meclis'te Birinci ve İkinci Grup'tan başka çoğunluğunu hocaların oluşturduğu bağımsız bir grup da vardı. Mustafa Kemal Paşa, 1923 başında bağımsızlar için şu değerlendirmeyi yapmıştır: "İki grup arasında kalmış birtakım mürteciler, birtakım menfaatperestler vardı. Bunlar kendi menfaatini hangi taraf alırsa, o tarafı tercih ederdi. Ve bu hariç kalan insanlar hiçbir menfaati temin edilecek insanlar değillerdi ve onun için dürist hareket etmek isteyen Birinci Grup'tan bunlar ekseriya mütebaid [uzak] bulundular."¹⁰ Böyle bağımsız bir grubun da, Birinci Grup'a muhalefet etmiş olması, konuyu daha sonra inceleyenlerin, bu bağımsızlarla İkinci Grup'u özdeşleştirmelerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca grupların üye listelerinin sağlıklı olarak bilinmemesi, araştırmacıları Birinci Grup'un dışındaki tüm mebusları İkinci Grup üyesi sayma yanlışlığına düşürmüştür.

Altıncısı, İkinci Grup'un örgütlü olarak faaliyeti, bir yılı bile bulmayan kısa bir süreyle sınırlıdır. Ayrıca grubun faaliyetleri, görüşlerini açıklamak amacıyla, 19 Ocak - 8 Nisan 1923 tarihleri arasında *Tan* gazetesini yayınlamak dışında, Meclis çerçevesi dışına taşmamıştır. Meclis dağıldıktan sonra da grup faaliyetine son vermiştir. İkinci Grup'un bu kadar sınırlı bir süre faaliyet göstermesi ve geriye yeterli belge bırakmaması nedeniyle, grubun niteliği anlaşılammıştır. Bunun yerine Türkiye'de birçok muhalif hareketin başına geldiği gibi, İkinci Grup da "irtica" damgası vurularak kolay yoldan mahkûm edilmiştir.

Yedincisi, Meclis kapandıktan sonra Türk siyasal sahnesinden çekilen

10 Arı Inan, a.g.e., s. 59.

İkinci Grup üyeleri, Tek Parti Dönemi'nin ağır baskı koşulları altında, hareketlerine yöneltilen suçlamalara, cevap verme imkânı bulamamış; bu yüzden, yöneltilen suçlamaların genel kabul görmesi kolaylaşmıştır.

Sekizincisi, ama önem bakımından belki de birincisi, akademik çevrelerde hâkim olan yöntem sorunudur. Türkiye'de akademik çevrelerin ve araştırmacıların bir bölümünde olguları araştırırken, bunları birincil kaynaklardan bakıp doğrulamak yerine genel kabul gören değerlendirmeleri sorgusuz sualsiz kabul etme ve tekrarlama anlayışı egemendir. İkinci Grup için yapılan yakıştırmalar da kitaptan kitaba olduğu gibi aktarılmıştır. İkinci Grup hakkında şimdiye kadar söylenenlerin oldukça sınırlı kalmasının önemli bir nedeni de budur.

Resmî tarih anlayışının İkinci Grup'a karşı tavrının böylesine katı olması, doğal olarak, bu konuda yapılan hemen hemen tüm çalışmalara belli ölçülerde yansımıştır. Bu çalışmaların çoğunda, önceden yapılmış genellemeler bilinçli ya da bilinçsiz olarak tekrarlanmış; zaman zaman da ilginç hatalara düşülmüştür.¹¹ Bazı çalışmalarda ise, resmî yaklaşımı doğrulamayan bazı ipuçları tespit edilmekle birlikte, resmî anlayışın hegemonyası yüzünden, bu ipuçları önceki klişelerin sınırlarını aşmayan değerlendirmelerle sonuçlanmıştır.¹²

Doğrudan Birinci Meclis'i konu alan az sayıdaki çalışmada da resmî tarih anlayışının benimsendiği görülmektedir. Örneğin, Samet Ağaoğlu, *Kuvayı*

11 Örneğin şöyle yorumlar yapılmaktadır: "Meclis'te muhalif İkinci Grup'un da aslında lideri olan Rauf Bey, Müdafaa-i Hukuk Grubu içinde de hayli desteğe sahiptir ve bu sayede başvekil koltuğunda oturmaktadır." Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, s. 153. Rauf Bey, İkinci Grup'un üyesi bile değildir ki lideri olsun. O tarihte Birinci Grup üyesi olan Rauf Bey, henüz Mustafa Kemal Paşa'yla ciddi bir çatışmaya girmemiştir. Birinci Grup'tan da destek gördüğü için değil, Birinci Grup'un desteğinin yanı sıra, İkinci Grup'un da benimsemesiyle 12 Temmuz 1922'de kullanılan 204 oyun 197'sini alarak Heyet-i Vekile reisi seçilmiştir (TBMM ZC, cilt 21, s. 359). Mustafa Kemal Paşa da, "Rauf Bey açıktan İkinci Grup'a geçmeyerek, bizim içimizde kaldı" demektedir (*Nutuk*, cilt II, s. 664). Bir başka ilginç yorum: "TBMM'de oluşmuş çeşitli gruplar vardır. Mustafa Kemal'i destekleyen, cumhuriyetçi ve devrimcilerden yana olan gruba 'Birinci Grup', hilafet ve Saltanat yanlısı olan, cumhuriyeti içine sindirememiş muhafazakâr kesime ise 'İkinci Grup' denmiştir. (...) Rauf Bey ve İkinci Grup üyeleri cumhuriyetin ilânına da karşı çıkmışlar ve bu konuda İstanbul basınına demeçler vererek açık tavrı almışlardır" (Merdan Yanardağ, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, s. 47 ve 53). Baştaki beylik klişe bir yana, cumhuriyetin ilan edildiği tarihte İkinci Grup faaliyette değildir ki cumhuriyeti içine sindirememiş olsun, üyeleri İstanbul basınına İkinci Grup adına demeç verebilsin. Belirtilmesi gereken bir başka nokta da yazarın, gerçekte böyle bir demeç söz konusu olmadığından, doğal olarak, bu savını hangi basın organındaki hangi yazıya dayandırdığını söylemediğidir. Elaine D. Smith de, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Kâzım (Karabekir) Paşalarla, Rauf (Orbay), Dr. Adnan (Adivar), Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Ahmet Emin (Yalman) Beylerin İkinci Grup'un önde gelenlerinden olduklarını iddia etmektedir! (Elaine D. Smith, *Turkey: Origins of the Kemalist Movement and the Government of Grand National Assembly (1919-1923)*, s. 63).

12 Aşağıda ayrıntılı olarak incelenen Ömür Sezgin'in *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, İhsan Güneş'in *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı*, bazı ipuçlarını doğru olarak tespit eden, ancak bunları resmî bakış açısı çerçevesi içinde değerlendiren çalışmalar arasında sayılabilir.

Milliye Ruhu adlı çalışmasında şu yargıya varmaktadır: “Milliyetçiler sağ ve sol olarak iki gruba ayrılmışlardı. Bunlara Birinci ve İkinci Gruplar ismi verilmmişti. Sağ tarafı teşkil eden muhafazakârlarla ıslahatçılar arasındaki fark, muhafazakârlar imparatorluğun teşkilat ve müesseselerini ve dinî mahiyetini muhafaza etmek istedikleri halde, ıslahatçılar bu teşekkül ve müesseselerde günün icaplarına göre yenilikler yapılmasına taraftar idiler.”¹³ Aynı Ağa-oğlu, iki grubun, birçok konuda, örneğin Saltanat’ın kaldırılması gibi önemli bir olay karşısında birleştiğini görünce, şöyle bir uyarıda bulunma gereğini de hissetmiştir: “Birinci Grup’a mensup olanlar teceddüdperverler [yenilik isteyenler], İkinci Grup’a mensup olanlar muhafazakârlardı. Fakat bu ayrılış hiçbir zaman iki düşman görünüşü almamış ve gruplar kendi görüşlerine uygun teklif ve kanunlarda birbirleriyle birleşmekten çekinmemişlerdir.”¹⁴

Anadolu İhtilali adlı çalışmasında Milli Mücadele Dönemi’ni inceleyen Sabahattin Selek de, resmî anlayışı benimsemekle birlikte İkinci Grup’un bileşimi için biraz daha farklı bir yaklaşımda bulunmuştur. Öncelikle, “Birinci Grup yeni Türkiye’nin müstakbel ilerici kadrosunu, Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğinde olarak temsil ediyordu. İkinci Grup ise, büyük çoğunluğu ile Saltanat ve Hilafet taraftarı muhafazakâr fikrin temsilcisi idi ve ayrıca Mustafa Kemal Paşa’nın diğer muhalifleri ile takviye edilmişti”¹⁵ diyen Selek, daha sonra İkinci Grup’un yapısı için şunları söylemiştir:

İkinci Grup’un tüm olarak koyu Saltanatçı ve Hilafetçi bir anlayışta bulunduğunu kabul etmek pek mümkün değildir. Şüphesiz çoğunluk muhafazakâr ve gerici unsurlardan teşekkül etmişti. Fakat İkinci Grup üyeleri içinde fikir ve düşünceleri itibarıyla Birinci Grup’ta yer alabilecek kimseler de vardı. Bu bakımdan İkinci Grup’ta toplanan muhalif milletvekillerini aşağıdaki gibi bir tasnife tabi tutmak mümkündür:

1. Saltanatçı-Hilafetçi milletvekilleri,
2. Mustafa Kemal Paşa’nın gittikçe artan otoritesinden, onun bir diktatör olacağı endişesine kapılıp şahsına muhalif olanlar,
3. İttihat ve Terakki Partisi’ni yeniden ihya etmek isteyen müfrit İttihatçılar,
4. Birinci Grup’a alınmamaktan kırgınlık duyan milletvekilleri ile Birinci Grup içinde rahatsız olup ayrılanlar.¹⁶

13 Samet Ağaoglu, *Kuvayı Milliye Ruhu*, s. 59.

14 A.g.e., s. 48.

15 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 592.

16 A.g.e., s. 600. Selek, böyle kesin bir ayırım yapmakla birlikte, bu kişilerin isimlerini verememektedir. Selek’in tasnifinde, ikinci ve dördüncü kategoride yer alanların İkinci Grup içinde yer aldığı doğrudur. Birinci ve üçüncü kategorilerin İkinci Grup hareketi içinde hiçbir hissedilir etkisi olmamıştır.